

מחקר עיון ויצירה

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 15, תשפ"ו, 2026

ניתן לקריאה באתר המכללה
<http://www.dyellin.ac.il>

פתח דבר: גיליון 15 במעגלי החינוך

ד"ר רותם עבדו, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

פתח דבר

גיליון 15 של כתב העת "במעגלי חינוך" יוצא לאור בשנה שבה מערכת החינוך ממשיכה להתמודד עם תמורות טכנולוגיות, חברתיות ופוליטיות מואצות, המעצבות מחדש את גבולות הידע ואת זהותם של לומדות ולומדים ושל עובדות ועובדי החינוך. בהתאמה, בגיליון זה עולים קולות מחקריים, שיחד משרטטים מפה מורכבת של מעשה חינוכי ישראלי המושפע משימוש מתגבר בבינה מלאכותית, מרפורמות חינוכיות מתמשכות ומתהליכי הבנייה זהות מקצועית במרחבים רוויי מתחים. שלושת חלקי הגיליון מהדהדים זה את זה: כולם עוסקים בשאלת האחריות החינוכית בעת הזו – האחריות לחדד ביקורת, לעצב תשתיות ידע חדשות ולתמוך באנשי חינוך הפועלים בתנאי אי-ודאות מתמשכת. המאמרים המוצגים כאן משלבים מתודולוגיות איכותניות וכמותיות, נושאים מקומיים ועולמיים וקולות של חוקרות, חוקרים ומעצבי מדיניות מתחומי דעת שונים.

חלק ראשון: בינה מלאכותית וחינוך

החלק הפותח של גיליון זה מוקדש לבינה מלאכותית לא רק כטכנולוגיה משבשת (technology) disruptive, אלא גם כאתגר פילוסופי, מוסרי ופדגוגי. במאמרו "לא על השכל לברו – פרספקטיבה ניטשיאנית על בינה ועל חינוך" מצייע ערן גוסקוב קריאה פילוסופית מודרכת בניטשה כעדשה להבנת האופן שבו בינה מלאכותית מערערת תפיסות רווחות של תבונה, אובייקטיביות והתקדמות. גוסקוב מראה כיצד שיח חינוכי המתמסר ל"אידיאל של שכל טהור" עלול להחמיץ ממדים של יצירתיות, גופניות, תשוקה והיפתחות לבלתי-צפוי. הוא מצייע לראות בבינה מלאכותית הזדמנות לחזור ולשאול מהי למידה אותנטית ומהם גבולותיה של אוטומציה בחינוך.

במאמר "מעצבים חוויית למידה בתוכנית 'אנגלית כשפת הוראה': אתגרים והזדמנויות בהוראת מבוגרים" בוחנות אורלי עידו ואילת אילון את השילוב של מערכות בינה מלאכותית יוצרת בקורסים הנלמדים באנגלית כשפת הוראה. המאמר מתאר את המפגש בין הוראה רב-לשונית, מיומנויות אקדמיות בשפה זרה וכלי בינה מלאכותית המסוגלים לייצר טקסטים, משימות ומשובים, ומדגיש את המתח בין תמיכה בלומדים לבין הסכנה לטשטוש גבולות הכתיבה האישית והמקורית. מתוך תיאור הניסיון בשדה הן מציעות עקרונות עבודה פדגוגיים שיכולים לסייע למרצים ולסטודנטים לעצב שימוש מושכל וביקורתי בכלים החדשים, כגון שקיפות, ליווי רפלקטיבי והצבת משימות מטה-קוגניטיביות.

שני המאמרים יחד מזמינים את הקוראות והקוראים להימנע מתגובה פשטנית של אימוץ או דחייה של בינה מלאכותית ולנסח אתגר עמוק יותר: פיתוח שיח חינוכי הרואה בטכנולוגיה מראה לתפיסותינו על אדם, על ידע ועל חברה, ולא רק אמצעי יעיל להאצת תהליכי הוראה ולמידה.

חלק שני: מבט ביקורתי על תוכניות לימודים

החלק השני של הגיליון מעביר את מבטנו אל תוכניות לימודים, מערכות מדידה ופרויקטים של חדשנות המעצבים את חוויית הלמידה בבתי הספר. במאמר "לאסוף את השמנת ולהשאיר אותה להחמיץ? ניתוח מקרה של הפעלת מיקור חוץ להוראת טכנולוגיה בפריפריה" מנתחים עודד שמיר וחגי כץ תוכנית להוראת טכנולוגיה באמצעות ספק חיצוני ("עתידי") ובוחרים את השלכותיה על בתי ספר בפריפריה החברתית-גיאוגרפית. דרך מקרה זה הם מתארים כיצד מיקור החוץ, המוצג לעיתים כמנוע לשוויון ולהנגשת מומחיות, עלול לחזק דווקא פערים קיימים וליצור תלות בספקים פרטיים. הם אף מעלים שאלות על אודות אחריות המדינה והישויות הציבוריות לבניית תשתית פנימית של ידע טכנולוגי בבתי הספר.

במאמר "מדירה והערכה של אוריינות פיננסית בישראל: הבדלים דמוגרפיים ומגדריים בקרב תלמידי תיכון" מציג יעקב יתח מחקר כמותי רחב-היקף על אוריינות פיננסית של תלמידות ותלמידים בישראל. הממצאים מצביעים על פערים מובהקים בין קבוצות אוכלוסייה, ובייחוד על הבדלים מגדריים ואתניים, ועולה מהם חשש כי היעדר תשתית הוראתית שיטתית בתחום זה עלול להעמיק אי-שוויון כלכלי בעתיד. לצד תיאור כלי המדידה והניתוחים

הסטטיסטיים, המאמר מציע כיוונים לפיתוח תוכנית לימודים שתטפל באוריינות פיננסית כחלק מליבת תוכנית הלימודים האזרחית.

המאמר "הטמעת חדשנות פדגוגית בבית ספר ערבי: חקר הגורמים המשפיעים על הצלחת השינוי הארגוני" מאת חנין ואסל מתמקד בבית ספר ערבי המציב לעצמו יעד של שינוי פדגוגי רחב היקף. באמצעות חקר מקרה איכותני מתוארים תהליכי קבלת החלטות, הובלת שינוי ועמדות המורים, וכן האופן שבו הקשר הלאומי-חברתי והיחסים עם מערכת החינוך הרחבה משפיעים על יכולת ההטמעה של חדשנות. המאמר מדגיש כי שינוי פדגוגי אינו רק עניין של אימוץ מודלים "נכונים", אלא של רגישות להקשרים מקומיים, לגיוון תרבותי וליחסי הכוח בין מרכז לפריפריה. במאמר "אתגר ורווח? חוויית ההכשרה להוראה במסלול דובר עברית מנקודת מבטן של מורות ערביות" בוחנות ענת רויטר ודולי אליהו לוי את חווייתיהן של סטודנטיות ערביות הלומדות במסלול יהודי להכשרת מורים. המאמר מציב במרכז את ההצטלבות בין זהות לאומית, מגדרית ומקצועית, ומנתח כיצד מערכי לימוד, שיח מוסדי וחוויית יום-יומיות בקמפוס משפיעים על תחושת השייכות ועל תפיסת היכולת לפעול כסוכנות שינוי במערכת החינוך. השאלה אם הלימודים במסלול יהודי נתפסים כהזדמנות לשינוי או כמקור לעומס זהותי מתמשך, משמשת להעמקת ההבנה וההשלכות של תפיסות אינטגרציה ושוויון בהכשרת מורים.

ארבעת המאמרים בחלק זה מציעים בחינה ביקורתית של מנגנוני התוכניות, המדידה והחדשנות ומזכירים כי מאחורי כל רפורמה עומדים שיקולי כוח, זהות ומשאבים. הם מזמינים את קובעי המדיניות, המדריכים והמורים לעצב תוכניות לימודים הרגישות להבדלי הקשר, לאי-שוויון מצטבר ולחוויית של קהילות מודרות.

חלק שלישי: זהות מקצועית של עובדי חינוך

החלק השלישי של גליון זה מתמקד בזהותם המקצועית של עובדות ועובדי חינוך ובתהליכים האפיסטמיים, הארגוניים והרגשיים שהם חווים בעבודתם. במאמר "קונפליקטים אפיסטמיים ומקומם בעיצוב זהות מקצועית בתהליך פיתוח יחידת הוראה בין-תחומית במתמטיקה ובמדעים" דנות אורית ברוזה ונורית חמו בתהליך גיבוש יחידת הוראה בין-תחומית בקורסי הכשרה להוראת מתמטיקה ומדעים. הן מראות כיצד חילוקי דעות על מהו ידע "לגיטימי" במתמטיקה ובמדעים – ידע דיסציפלינרי, פדגוגי או חווייתי – אינם מכשול שיש "לפתור", אלא משאב להתפתחות זהות מקצועית רפלקטיבית ורגישה לריבוי קולות.

המאמר "כיצד עובדי חינוך אוטיסטים חווים את מערכת החינוך בישראל" מאת טל אלון מן ואורית ברק מביא לקדמת הבמה את נקודת מבטם של עובדי חינוך אוטיסטים על עבודתם במערכת המעצבת עבורם נורמות של תקשורת, אינטראקציה חברתית ותפקוד ארגוני. ראינות מעמיקים ומפורטים שערכו המחברות עם אוטיסטים בוגרי מערכת החינוך ועם הורים לתלמידים אוטיסטים, משקפים חוויות מורכבות של שייכות והדרה, התאמות (או היעדרן), התמודדות עם סטיגמות והזדמנויות לפיתוח פדגוגיה רגישה לשונות נורולוגית. המחברות מציגות את התוכנות הייחודיות שעובדי חינוך אוטיסטים מביאים לעבודתם, כגון הבנה עמוקה של לומדים במצוקה, יכולת להתמקד בפרטים ולזהות דפוסים ויצירתיות בפתרון בעיות. עוד עולה במאמר זה גם המחיר האישי והמקצועי שעובדי חינוך אוטיסטים משלמים במערכת שלעיתים קרובות אינה מכירה בצורכיהם.

במאמר "חוויית הסגל בתוכנית הכלת בוגרים צעירים אוטיסטים עם צורכי תמיכה גבוהים" מתארות קארן גולדמן ודינה וייס סיגל את נקודת המבט המשלימה – זו של חברות וחברי סגל המלמדים בקורסים שבהם לומדים סטודנטים אוטיסטים הזקוקים לתמיכה משמעותית. המאמר מדגיש את האתגרים הפדגוגיים, הרגשיים והארגוניים העולים מההכלה – קושי בניהול הכיתה, התמודדות עם מצוקות רגשיות, הצורך בהתאמות דידיקטיות והיעדר תמיכה מוסדית מספקת. עם זאת, כחלק מהתהליך מתקיימת בקרב המורים למידה מקצועית ואישית: התפתחות של רגישות פדגוגית, עיצוב אסטרטגיות הוראה גמישות והתבוננות מחודשת על הנחותיהם באשר ללמידה ולהוראה. המאמר בוחן כיצד מוסדות להכשרת מורים יכולים להפוך את ההכלה למדיניות מערכתית ומושכלת ומדגיש את הצורך בתשתית ארגונית, בהכשרה מתמשכת ובתמיכה מקצועית.

המאמר "לראות את ההדרכה מחדש: למידה מימטית כמרחב להבניית זהות מקצועית של מדריכות" מאת מירב חמי, רונן קספרסקי ודיצה משכית מציע התבוננות מחודשת על תהליכי הדרכה פדגוגית כמקום שבו מדריכות

מפתחות את זהותן המקצועית דרך למידה מימטית - למידה מתוך התבוננות, חיקוי יצירתי ודיאלוג מתמשך. המאמר מציג את מושג הלמידה המימטית כאלטרנטיבה לתפיסות מסורתיות של הדרכה, המבוססות על העברת ידע טכני או על משוב חד-כיווני. באמצעות תיאור מפורט של מפגשי הדרכה, ניתוח של שיחות בין מדריכות למודרכות ושל תהליכי חניכה, מחברי המאמר מדגימים כיצד יחסי מדריכה-מודרכת יכולים להפוך למרחב של הדדיות, של סוכנות מקצועית ושל חיזוק תחושת המסוגלות במערכת מורכבת ותובענית. המאמר מזכיר שהדרכה אינה רק אמצעי למטרה, אלא תהליך למידה משמעותי בפני עצמו המעצב את הזהות המקצועית של המדריכות והמודרכות גם יחד. זהות מקצועית אינה אפוא תוצר לוואי של הכשרה או ניסיון, אלא תהליך מתמשך של משא ומתן עם נורמות מערכתיות, תנאי עבודה, יחסי כוח ותפיסות ידע. הדגשת קולותיהם של עובדי חינוך בתפקידיהם השונים מאפשרת לראות את מערכת החינוך לא רק כמבנה ארגוני, אלא כקהילה של אנשי מקצוע העוסקים גם בחשיבה על עבודתם ועל שכלולה.

מאמרי הגליון הנוכחי נכתבו בזמן של אי-ודאות אך גם של יצירתיות חינוכית מרובה, והם מציעים שפה להבנת האתגרים והאפשרויות הפתוחים בפני מערכת החינוך בישראל. אני מזמין את הקוראות והקוראים - אנשי ונשות חינוך, חוקרות וחוקרים, סטודנטיות וסטודנטים - לקרוא, להתווכח ולהמשיך את השיח הזה בקהילות הפרקטיקה ובכיתות הלימוד. תקוותי היא שהמחשבות והממצאים המחקריים המוצגים כאן יתורגמו לפעולה חינוכית קשובה, ביקורתית ומחויבת.